

Ur en extremofil-aficionados album

Ingmar Persson

I biologin betecknar ”extremofiler” organismer som lever och frodas under extrema miljöbetingelser, som miljöer som är alltför varma, kalla eller toxiska för de flesta organismer. Jag använder termen om människor vars extrema hållning till liv och död har präglat deras liv. Jag bekänner att jag är en *extremofilernas aficionado* av skäl som kommer att framgå.

När jag var barn, hörde jag ibland folk säga att något ”fick kosta” i situationer i vilka de var beredda att slå på stort. Filosofiska extremofiler menar att en hållning till *liv och död* får kosta i *självupoffring* eller *självförsakelse* om den ska vara något värd. Extremofiler har en *reduktionistisk* livsstil: de gör avkall på en mångfald av det som gör livet värt att leva för många människor i syfte att uppnå någon enstaka målsättning. Det är i denna bemärkelse deras hållning är extrem.

I dialogen *Faidon* låter Platon Sokrates framföra åsikten att det att filosofera är att lära sig dö eller att hantera döden. Denna mening har upprepats av många senare filosofer, t. ex. av Michel de Montaigne i en essä med just denna titel (nr 20, *Essayer*, bok 1). Han tillägger att den som lär sig dö, lär sig leva. Detta tillägg ger en ledtråd till hur man ska tolka ”att lära sig dö”. Det hjälper en att förstå att vad som avses inte är att leva sig in i någon specifik dödsbringande procedur som väntar en. Henrik den VIII:s andra hustru, Anne Boleyn, lär ha bett om att få lägga sitt huvud på stupstocken dagen före sin halshuggning, så att hon dagen efter skulle kunna dö med lugn och värdighet. Det fordras onekligen sinnenärvaro att förmå sig till att placera sitt huvud på den plats där man är övertygad om att det dagen efter ska skiljas från kroppen genom ett svärdshugg och föreställa sig hur ens huvud för ett kort ögonblick kommer att varsebli sig separerat från resten av kroppen och vidare vedervärdigheter. Men det är ingenting ur vilket man hinner utvinna lärdomar om hur man bör leva sitt liv som kan komma att prägla ens liv, för livet är ju nästan till ända. Att lära sig hantera döden i betydelsen att tillägna sig dödsförakt implicerar således inte erövringen av någon applicerbar livsklokskap.

Förändrar det saken om dödsprocessen är mer utdragen och smärtsam och således svårare att bemästra? Jag minns från sextioalet bilder av vietnamesiska buddhistmunkar vilka brände sig till döds i protest mot kriget i deras land. De satt orörliga kvar i lotusställning medan lågorna förtärde deras kroppar. Det förefaller ofattbart att människor kan lära sig att uthärda sådan smärta utan att röra ett finger (såvida de inte har en medfödd oförmåga att förnimma smärta, vilket utmärker ett fåtal individer). Säkerligen kräver denna ståndaktighet en mångårig meditationsträning som oundvikligen måste prägla ens liv; mer tvivelaktigt är om detta kan sägas vara en filosofisk verksamhet som lär en hur man bör leva.

Andra buddhistmunkar har gått mer grundligt till verket och utvecklat en makalöst långdragen döendeprocess, ett slags självmumifiering, som i norra Japan, där den var mest utbredd och pågick ända fram i vår tid, gick under namnet *sokoshinbutsu*. Denna process tog minst tre år i anspråk och bestod i att munkarna begränsade sig till en diet som reducerade muskel- och fettvävnader och endast drack vatten eller ett te som skulle förgifta de organismer som befrämjar kroppens förruttelse. När munkarna närmade sig döden, placerades de i träkistor som begravdes. De andades genom bamburör och skulle varje dag ringa en liten klocka för att bevisa att de ännu var vid liv. När pinglandet upphörde, antogs det att de hade avlidit, och gravarna förslöts helt och hållet. Ett antal år senare öppnades gravarna, och man undersökte om munkkropparna hade mumifierats och därmed förvärvat motståndskraft mot förruttelse. Om så var fallet, plockades de upp, draperades i de mest utsökta kläder och tillbads som helgon. Ett antal sådana mumier finns än idag att beskåda i några tempel i norra Japan.

Man kan väl knappast tänka sig ett sätt att dö som är mer tids- och viljekrävande att lära sig att utföra och som medför ett liv präglad av större upppoffringar. *Sokoshinbutsuns* representanter är således välkvalificerade extremofiler i kraft av att deras valda sätt att skiljas från livet fordrar ett liv märkt av närmast ett maximum av försakelser av saker som i allmänhet gör livet värt att leva. Men liksom de vietnamesiska självbrännar-munkarna visar de att det att lära sig konsten att dö på ett visst vis inte nödvändigtvis innebär att lära sig leva.

Klaus Störtebeker var ledare för ett gäng pirater som härjade i Hamburgtrakten kring år 1400 ("Störtebeker" sägs härleda från att han kunde svepa en fyra liters ölsejdel i ett drag). Bandet infångades så småningom och samtliga medlemmar dömdes till döden genom halshugg-

ning. Störtebeker påstås då ha fått löfte av Hamburgs borgmästare att de av hans uppradade män som han lyckades gå förbi efter det att bödeln kapat hans huvud skulle skonas. När han passerat elva stycken av dem – det är förstas filosofiskt kontroversiellt huruvida Störtebekerers huvudlösa kropp fortfarande kan sägas vara Störtebeker själv – satte bödeln krokben för den fortsatta marschen. Därefter halshöggs hela bunten sjörövare. Det måste väl ändå räknas som höjden av ojusthet att bryta ett löfte genom att sätta krokben för en huvudlös man i färd med att exekvera en altruistisk handling. Om det sedan är fysiologiskt möjligt för en huvudlös man att genomföra en så lång promenad, är en annan sak.

Störtebeker är ingen extremofil, för hans försök att rädda sina män innebar ingen försakelse som präglade hans liv, men i likhet med *soko-shinbutsun* ställer han frågan hur långt en människa kan lära sig hantera sin död i bemärkelsen att viljemässigt kontrollera vad som sker under och strax efter det att hon dör. Ifall man kan tala om en konst att dö – *ars moriendi* – har dessa individer antagligen drivit denna konst längre än någon annan.

När Montaigne påstår att den som lär sig dö också lär sig leva, tillfogar han: "Vi vet aldrig var döden väntar oss, låt oss därför vänta den överallt" (*Essayer*, del I, s. 110). Vad han har i åtanke är således inte den situation i vilken vi har kännedom om vilken sorts död som kommer att drabba oss – dess art och tidpunkt – och står inför uppgiften att lära oss gå igenom detta specifika döende på bästa sätt, utan den situation som de flesta av oss i större delen av vårt liv befinner sig i: vi vet att vi kommer att dö, men vi vet inte var, när och hur vår död inträffar. Det ligger nära till hands att tänka sig att förhållandet att livet är så lättflyktigt att det när som helst kan försvinna ur vår lekamen kan bära på konsekvenser för hur vi bör leva. I Michael Manns kriminalfilm *Heat* tar protagoniserna, mästebrottslingen Robert de Niro och hans polisiära motpart Al Pacino, lite orealistiskt, en fika innan den slutliga uppgörelsen äger rum. de Niro hävdar att kriminella bör leva så att de kan lämna allt på 30 sekunder i händelse av att snuten lurar runt hörnet: "That's the discipline". Ja, sådan är disciplinen, oberoende av vilken sida av lagen vi befinner oss på.

Men vad innebär denna vår disciplin? Montaigne gör gällande att den som har lärt sig dö "har insett att det inte är något ont att berövas livet" (*Essayer*, del I, s. 110). Men varför skulle insikten att liemannen kan fälla oss när som helst leda till slutsatsen att det inte är något *ont* att han faller oss i en viss situation? Man skulle kunna anta att resonemanget

är att om denna insikt tränger in i varje por av vår kropp, grips vi av en sådan dödsskräck att livet inte längre blir värt att leva för oss. Montaigne tycks emellertid snarast mena att denna insikt har en positiv effekt på oss då den ”befriar oss från all underkastelse, allt tvång” (s. 110). Det kan otvivelaktigt vara så att vi genom att begå självmord kan undslippa ett fortsatt liv som skulle innehålla ett övermått av lidande och förnedring, kort sagt, ”ett öde värre än döden”, som det brukar heta. I så fall är det förvisso inte ”något ont att berövas livet”. Men Montaigne är uppenbarligen inte av den pessimistiska åsikten att livet alltid härbärgerar mer av vad som är ont än vad som är gott för oss.

Tvärtom förefaller Montaigne föreställa sig att insikten om att döden ständigt lurpassar i grannskapet t. o. m. kan befordra livsnjutning. Kanske är det idén att denna insikt kan verka som motmedel mot s. k. *hedonisk tillvänjning* som föresvävar honom. Det är ett välbekant faktum att om vi är vana vid att ha det bra och bekvämt på olika sätt – ha en god ekonomisk standard, ett rikt socialt liv etc. – tenderar vi att ta detta för givet och inte uppskatta det lika mycket som vi gjorde när vi först förvärvade dessa förmåner. Att vi i detta avtrubbade tillstånd livligt åskådliggör för oss möjligheten – som kan vara ringa – att vi kan gå miste om allt detta i nästa ögonblick, kan göra att vi skärper vår sensibilitet så att vi erfar lättnad och glädje när denna förlust inte sker. Denna positiva effekt måste emellertid balanseras mot den oro som föreställningen om ett plötsligt livsstopp antagligen också väcker, och det är inte lätt att avgöra om utfallet blir bättre eller sämre livskvalitet över lag.

En annan fråga är om medvetandet om livets lättflyktighet bör inspirera till ett liv mer för stunden – *carpe diem* – än för realisationen av långsiktiga mål. Om det visar sig att man dör i relativt unga år, är det sannolikt att den förra, mer otåliga livsstilen är den bättre därför att mer långsiktiga livsplaner blir avbrutna innan de haft tid att förverkligas, medan det omvända gäller ifall döden inte hinner ifatt en förrän man är i långt framskriden ålder. Man har ju då troligen försuttit möjligheten att bygga upp en existens som i det långa loppet är mer gynnsam. Eftersom man som regel inte äger vetskap om det förra eller det senare kommer att hända – såvida döden inte är ens eget verk – hamnar vi i slutsatsen att *memento mori* inte ger någon tydlig fingervisning om hur man bör leva.

Självmordet är en dörr som alltid står öppen, förfäktar Epiktetos. Gissningsvis är det också döden för egen hand Montaigne har i åtanke när han hävdar att döden ”befriar oss från all underkastelse, allt tvång”.

Men det är ju uppenbarligen inte så att vi alltid kan lösgöra oss från en prekär situation genom självmord, i synnerhet inte självmord med smärtfria eller skonsamma medel. Vi kan exempelvis hemsökas av stroke som starkt reducerar vår rörlighet eller beslutsförmåga. Då kan vi bli beroende av att andra är villiga att assistera vårt självmord eller tillhandahålla eutanasi. En annan knepig fråga vår dödlighet ställer är därför när det är lämpligt att ta sig själv av daga, hur ens livsomständigheter bör te sig då detta radikala grepp är på sin plats. Väntar man för länge, kan det bli så att det dödliga vapnet vrids ur ens hand, medan man utestänger sig själv från onödigt mycket gott liv, om man skrider alltför raskt till verket.

Hur som helst kan vi inte undvika döden: den kommer ovillkorligen till oss drygt hundra år efter vår födelse, om inte förr. Det aktualiserar spörsmålet om vad som kommer efter (den biologiska) döden. Jag ska här ta för givet att döden innebär slutgiltig utplåning och således att vi är i avsaknad av en odödlig själ, att vi inte kan bli reinkarnerade eller dylikt. Men oavsett om man tror att jordelivets slut är den definitiva finalen eller åtföljs av ett evigt eller avsevärt mer varaktigt liv av högre kvalitet, kan ens tro i denna fråga få konsekvensen att man håller jordelivet för en petitesse. Dessa liv är ju inte mer en efemär sprittning på en planet bland miljarder och åter miljarder andra i en galax bland tallösa andra galaxer i ett universum som är lika gränslöst i tid som i rum. Beträktade i ett sådant perspektiv *sub specie aeternitatis*, kan man inte annat än tycka att våra vedermodor att skapa oss drägliga liv är gräsligt överdrivna och fåfänga eftersom efter en med kosmiska mått försvinnande liten tidsrymd alla spår av dem kommer att vara uttraderade.

Denna förminskning av våra livs värde kan te sig som en helt och hållet negativ konsekvens, men den har faktiskt en positiv aspekt som motvikt. Världen är skrämmande orättvis: vissa föds med anlag för god hälsa och långt liv, andra föds sjukliga och är dömda till att hålla till godo med en stympad livstid. Sådana "naturliga" orättvisor blir mindre sura ur en synvinkel som förminskar värdet av alla liv: när allt mänskligt är pyttelitet, blir skillnaden i saker som hälsa och rikedom människor emellan nästintill obefintlig.

Seneca berättar i skriften "Till Serenus om själens ro" ("To Serenus on Tranquillity of Mind", se t. ex. The Gutenberg Project) om stoikern Julius Canus som döms till döden av kejsaren Caligula. Medan han inväntar sin dödsdoms verkställande, spelar han schack med en medfånge. När en vakt kommer för att föra bort honom till avrättningen, överblickar ju-

lius Canus spelställningen och konstaterar att han har ledningen med en bonde. Han vänder sig till vakten: "Du är mitt vittne till att jag leder med en bonde". Ett sådant spelövertag är självfallet en omständighet som för människor i gemen är helt likgiltig mot bakgrund av att deras död förhindrar dem från att slutföra spelet. Så genom att framhäva detta triviala överläge oaktat sin överhängande död, ger Julius Canus vid handen att döden betyder ännu mindre för honom. Det är inte helt klart för mig varför han tar så lätt på livet, men anledningen verkar inte vara att han är förvissad om att han är i besittning av en odödlig själ, ty han säger att han snart ska få veta om så är fallet.

Det finns mer samtida uttalanden som uttrycker samma lättsamma inställning till döden. Den franske absurdistiske författaren Alfred Jarrys sista ord sägs ha varit en önskan om att få en tandpetare. En tandpetare kan givetvis inte på minsta vis lindra ens död eller på något sätt vara till gagn i dödsögonblicket. Att höja en tandpetare och ropa "Kom an!" till den annalkande liemannen skulle givetvis väcka löje. Hans bön om en tandpetare låter oss därför förstå att döden ingenting är som vi behöver bemöda oss om att försöka undvika.

Jarry är i främsta rummet känd – eller okänd – som författare till pjäsen *Kung Ubu* om en kung som är ett missfoster vars "stela papphölje gör honom i allt till en bror till det estetiskt mest horribla av alla vattendjur, dolksvansen" (*Far Ubus läsebok*, s. 31). Hans första ord är "Mordre!" – försvenskat till "Rövelen!" – och skandalen på premiären var omedelbart ett faktum. Jarrys litterära aktivitet liksom hans exceptionellt excentriska leverne var en oförtruten attack på samhälleliga och kulturella normer. Med förkärlek uppträdde han med vitmjölat ansikte som en clown, svart tillbakastruket hår, tal som en robot med en mekanisk stämma utan all intonation och med ett uttal som gärna följde ords stavning. Hans stora passion var cykling och pistolskytte – det senare drog han sig inte för att praktisera mitt bland människor. Han begick inte självmord i bokstavlig mening, men med en enorm alkoholkonsumtion och en i motsvarande grad knapp diet och eländigt boende undergrävde han sin hälsa, så det är inte förvånande att han avled 1907, endast 34 år gammal.

En något yngre konkurrent till Jarry i grenen excentrisk livsföring och kulturell provokation var den schweiziske dadaist-poeten Arthur Cravan, f.ö. systerson till Oscar Wilde. Sin attityd till konsten formulerade han i klara verba: "Konsten, konsten, vad jag skiter i konsten!" Cravan erinrade alltså om Jarry ifråga om liv och gärning, men fysiskt var de varandras motpoler: Jarrys längd var endast 161 cm, medan Cra-

van var över 2 meter lång och vägde 105 kilo. Denna fysik hjälpte honom att gå sex ronder mot den just detroniserade tungviktsvärldsmästaren i boxning, Jack Johnson, fast han blev knockad till slut. Vid ett tillfälle annonserade Cravan att han skulle begå självmord inför publik, men han omkom i stället några år senare, 31 år gammal, under en seglats i en föga sjövärdig farkost utanför Mexicos kust 1918.

En tredje representant för denna självdestruktiva nihilism enligt vilken ingenting spelar någon roll, varken livet eller kulturen, var Jacques Vaché. Trots att hans litterära och konstnärliga produktion var praktiskt taget obefintlig kom Vaché att utöva ett större inflytande än någon annan på surrealismens grundare, André Breton, enligt dennes egen utsago. Vaché var super-cool dandy med en air av högdragen och blaserad livströtthet. I förordet till Vachés *Krigsbrev* beskriver Breton honom som "en mästare i konsten att 'fästa mycket liten vikt vid det mesta'" (s. 9). Vaché föraktade nästan alla kulturyttringar. Ett undantag var Jarrys svarta humor, "umour" vars generator var just alltings futilitet. I stället hängav han sig åt något slags utstuderad ytlighet: han intresserade sig för manligt klädmode, excellerade i olika utstyrselar, som uniformer och läkarrockar, och bar gärna monokel. Kanske avsåg han att poängtera att det inte finns något "djup" värt namnet under ytan. 1919 dog Vaché tillsammans med en annan ung man av en överdos av opium vid 23 års ålder; om överdosen var avsiktlig eller ett misstag har förblivit höljt i dunkel.

På första sidan i mitt album med extremofiler står Diogenes från Sinope. Han är extremofilins chefsideolog och tillika den paradigmatiske kynikern. Kynismens filosofi gick ut på att man skulle följa förnuftets röst inom sig och strunta blankt i alla samhälleliga konventioner. Denna röst befallde att man skulle följa naturen och leva så enkelt som möjligt. Kynikerna var monomant inriktade på att förenkla livet genom att reducera sina ägodelar till ett minimum och att härda sig så att de med "glans" kunde utstå ett sådant liv i all enkelhet. Detta maximerar ens frihet, ansåg de. Diogenes kunde kasta ur sig yttranden som att i en rik mans hus finns ingenstans att spotta utom i hans ansikte. Diogenes är främst känd för att ha bott i en tunna och att ha ägnat sig åt olika former av *askesis*, dvs. träning som att omfamna vinterkalla statyer och rulla sig i brännhet sand. Konst, vetenskap och teoretiserande över huvud taget hade han inget till övers för. Han sägs ha drivit sitt åsidosättande av sociala normer så långt att han masturberade på allmän plats, beklagande sig över att det inte var lika lätt att stilla sin hunger genom att massera magen. Hur han dog? Enligt en version, genom att hålla andan. Återigen

ett dödssätt som tänjer gränserna för vad som är fysiologiskt möjligt.

Kynikerna är alltså företrädare för den utmaning av sociala normer som årtusenden senare återkommer hos nihilisterna. Det finns bland kynikerna också självmördare, t. o. m. någon som begår ett på förhand tillkännagivet självmord. Vid en olympiad kungjorde kynikern Peregrinus Proteus att han skulle bränna sig själv till döds vid nästa olympiad, år 165. Och han besteg mycket riktigt ett bål han själv hade antänt vid det utannonserade tillfället. Kynikerna skiljer sig emellertid från nihilisterna därigenom att hos de senare var den sociala provokationen inte motiverad av ett mål att leva ett enkelt, naturenligt liv. Nihilisterna unnade sig en hel del exklusiv rekvisita, som Jarrys racecyklar och dandyn Vachés kläder. Nihilisternas tro på alltings meningslöshet omöjliggjorde en sammanbiten monomani av Diogenes' snitt. Kynikerna var också i kontrast till nihilisterna *ideologiska* extremofiler, dvs. de hade en lära som de iscensatte i sitt leverne.

Låt oss nu begrunda typer av extremofil monomani som ligger närmre vardagligt beteende därför att dess målsättning är att bedriva någon av människolivets etablerade aktiviteter som konst, vetenskap eller idrott till dess yttersta gräns. Bland dessa extremofiler finner vi Michelangelo Buonarrotti vars liv var restlöst inriktat på att skapa konst, naturligtvis främst visuell konst, fastän han faktiskt också skrev mycket poesi. Hans konstnärliga produktivitet var enastående och höll i sig långt upp i åttioårsåldern. Trots betydande inkomster, framlevde han sitt liv som en medellös ensamvarg, likgiltig för bordets njutningar och i enkla boendeförhållanden. Han var förmodligen homosexuell, men inga fysiska relationer med någon mansperson är belagda; hans korrespondens med yngre män, i synnerhet Tommaso de' Cavalieri, antyder dock att han var sexuellt attraherad av dem.

Under tjugo år delade Isaac Newton rum på sitt college i Cambridge med en annan student, John Wickins, som också fungerade som hans assistent vid olika experiment. Det finns inga bevis på någon sexuell relation dem emellan (White 1987, s. 51–53). Men några år efter det att Wickins lämnade Cambridge, 1683, träffade Newton en ung schweizisk matematiker, Fatio de Dullier. Det blev inledningen till en fyraårig period av regelbundna möten och en brevväxling som med Newtons mått mätt var häpnadsväckande varm och innerlig. När relationen slutade i en plötslig brytning 1693, hemsöktes Newton av insomni och en psykos som varade närmre ett halvår (White 1987, kap. 10). Under den tid han utförde sina epokgörande vetenskapliga upptäckter, fram till publika-

tionen av *Principia Mathematica* 1687, kännetecknades hans attityd av en hermetisk slutenhet mot omvärlden. Det var också hans utpräglad extremofila fas. Hans misstänksamhet mot främlingar var så stor att det krävdes omfattande övertalning för att han skulle våga offentliggöra sina banbrytande fynd: utgivningen av *Opticks* förhalades t. ex. i runt trettio år. Han fruktade att han skulle bli bestulen på sina resultat och blev sedermera också inblandad i bittra prioritetsstrider, bittrast och mest berömd var den med Leibniz som han rentav fortsatte efter det att hans meningsmotståndare var död och begravnen. Som chef för det brittiska myntverket bekämpade Newton skoningslöst falskmyntare. Han var en arbetsnarkoman som inte sparade sig själv heller, exempelvis riskerade han sin syn genom att stirra in i solen och sticka knivar i sina ögon för att studera optiska fenomen (White, s. 60–61). I den senare delen av hans liv tog äre- och maktlystnad överhanden över den vetenskapliga vetgirigheten. Då agerade han som någon man definitivt inte vill ha till fiende, fastän han lätt blev det.

Ett annat och bättre exempel på extremofili i vetenskapens tjänst i vår egen tid erbjuder den ungerske matematikern Paul Erdős, mannen som älskade endast siffror som titeln på hans biografi av Paul Hoffman lyder. Erdős dog 1996 vid 83 års ålder. Efter det att han flyttade ut ur sitt föräldrahem i Budapest, hade Erdős ingen egen bostad. Han var en vagabond som med alla sina ägodelar i en resväska och plastpåse reste runt och "väldgästade" matematiker över hela världen. Med en anspelning på den franske socialisten Pierre-Joseph Proudhons uttalande att egendom är stöld, förkunnade Erdős att den i stället är en *olägenhet* (Hoffman 1998, s. 9) – jämför Diogenes' uttalande att egendomslöshet är början på lycka. Erdős intog benzedrin, ritalin och starkt kaffe för att han skulle vara i stånd att bedriva matematik nitton timmar om dygnet. Han publicerade ensam eller med någon av 485 medförfattare 1475 akademiska uppsatser. Inga andra intressen än matematik erkändes av honom, och han var, i kontrast till Newton, garanterat sexuell oskuld i den bemärkelse att han inte hade sex med någon annan levande (eller död, för den delen) varelse. Erdős vägrade t. o. m. att ta folk i hand (dock inte av pandemiskäll!).

Fastän Erdős var en mer fulljädrad extremofil än Newton – hans extremofili var både mer djupgående och varaktigare än Newtons – framstår han som mer uppknäppt och tillmötesgående än Newton. Efter Diogenes är Erdős det kanske tydligaste exemplet på extremofili. Med Hoffmans ord: Erdős "gav upp materiella ägodelar och fysiskt välbehag för

... ett liv ägnat ett enda snävt uppdrag: att avtäcka matematisk sanning” (s. 25). Extremofil är givetvis en fråga om grader och dessa två särlingar uppnår de högsta graderna. Ju mer det dominerande målet omöjliggör annat som gör livet värt att leva för folk, desto starkare är extremofilin.

Sören Kierkegaard skulle med fog kunna karakteriseras som extremofil i dubbel mening. Han var ideologisk extremofil av det skälet att han förespråkade en långtgående form av kristendom, nämligen att en sann kristen är förpliktigad att vara lika självuppoffrande som Jesus. Han tillstod emellertid att det översteg hans förmåga att vara kristen i denna betydelse. I praktiken präglades hans liv i stället av grafomani, ett monomant skrivande som resulterade i att han efterlämnade inte bara en imponerande rad publicerade böcker utan en minst lika omfattande mängd ”papper”, dagboksanteckningar. Det är ingen överdrift att påstå att han skrev sig till döds vid 42 års ålder. Har förresten filosofisk extremofil någonsin krupit längre upp i Norden än till hans Köpenhamn?

Vad jag vet finns det bland 1900-talets mer namnkunniga filosofer ingen som kvalificerar sig som tvättäkta extremofil, vare sig i sin filosofi eller sin praktik. Kanhända Ludwig Wittgenstein och Derek Parfit kommer närmast. Wittgenstein var livet igenom en spartansk enstöring, men han var också en mångsysslare som, förutom professionell filosof, var soldat, skollärare, arkitekt och sjukvårdare. Det saknas emellertid ett övergripande mål som knyter samman dessa olika yrkesroller. Parfit karakteriserade sig själv som ”duoman” snarare än ”monoman” eftersom han också var besatt av arkitektonisk fotografi, i synnerhet av vissa byggnader i Venedig och Sankt Petersburg. Jag ska inte behandla honom i föreliggande arbete därför att jag har tecknat ett psykologiskt porträtt av honom annorstädes (”Derek, to my mind”). Det finns också skönlitterära författare, exempelvis Samuel Beckett, som man kan vara frestad att inkludera bland extremofilerna, åtminstone av den ideologiska sorten på grund av att den människotillvaro han gestaltar successivt förenklas till grotesk torftighet.

Nämnas kunde dessutom extremofiler vars monomani är orienterad mot rent fysiska prestationer. Ett exempel är så fantastiskt att man är böjd att tro att det inte kan vara sant. Norrmannen Ernst Mensen – vars egentliga namn var Mons Monsen Øyri – var ursprungligen sjöman innan han började delta i löptävlingar i tjugofemårsåldern. 1832 påstås han ha sprungit från Paris till Moskva, en nätt liten sträcka som mäter cirka 250 mil, på 14 dagar. Senare sprang han Istanbul–Calcutta tur och retur på 59 dagar: då avverkade han i genomsnitt 14 mil per

dag. Han dog i dysenteri 1843, vid 48 års ålder, i färd med att löpa längs Nilen med målet att nå dess utlopp. Sitt sömnbehov täckte han med "power-naps" på marken eller lutad mot träd. Samma kategori skulle kunna illustreras med moderna idrottsutövare, men i deras fall upptar perioden av fysiska prestationer bara en smärre del av deras liv, upp till omkring 35-årsåldern. Jag tänker t. ex. på belgaren Eddy Merckx som eftertryckligt dominerade tävlingscyklingen från mitten av sextioalet till mitten av sjuttioalet. Han vann inalles 525 segrar under sin karriär, nästan dubbelt så många som den cyklist som vunnit näst mest, men var bara cirka 30 då han la ned tävlandet (se Friebe 2012).

Religiösa asketer har vanligen eskatologiska föreställningar som utesluter klassifikationen av dem som extremofiler. Att ta på sig uppoffringar i jordelivet för att tillskansa sig en paradisk tillvaro därefter är jämförbart med att göra uppoffringar i närtid för att inhösta större vinningar i framtiden här på jorden. Det finns utan tvivel en uppsjö av religiösa asketer som provat de mest extrema livsformer och åtgärder och i så måtto skulle kunna sägas praktisera stark extremofili ifall man bortser från deras eskatologi. För att nämna några exempel på tidiga kristna kandidater: den helige Antonius som levde asketiskt i hela sitt vuxna liv, först nära sitt hem, därefter under tjugo år som eremit ute i öknen, Symeon styliten som tillbringade mer än trettio år på toppen av en pelare och Origenes som lär ha kastrerat sig för att kunna undervisa kvinnor utan att bli misstänkliggjord (det finns t. o. m. medeltida målningar som avbildar denna akt!). Eftersom föreliggande alster inte gör anspråk på att vara någon uttömmande inventering av extremofilernas skara, kan jag lämna religiösa kandidater därhän även om det bland dem skulle förekomma kvalificerade extremofiler.

I stället för att utöka listan av extremofiler, ska jag sammanfatta resultatet av min undersökning av företeelsen och förklara varför jag är en extremofilins aficionado. En extremofil är alltså en människa vars extrema hållning till liv och död präglar hennes liv. En sådan extrem hållning kan också prägla hennes verk, men slika ideologiska extremofiler har bara berörts i förbifarten. Bland extremofilerna har jag emellertid inkluderat även individer vars extrema hållning till någon av livets aktiviteter – som t. ex. matematik eller långdistanslöpning – snarare än livet som helhet eller dess mening präglar deras livsföring. Men hållningen måste vara extrem i den bemärkelsen att den är kostsam och kräver ett stort mått av försakelse av personligt välbefinnande. Vi har konstaterat att det är möjligt att lägga ned anseelig möda på att lära sig

konsten att dö i något utförande utan att man därigenom lär sig att leva i en utsträckning som påverkar ens liv. Men dödsartister som tvärtom uppfyller sistnämnda villkor av livspåverkan är en typ av extremofiler.

Om att lära sig dö ska kunna implicera att lära sig leva, kan det inte betyda att lära sig konsten att dö på ett visst vis – genom halshuggning, självbränning, etc. – utan måste snarare bestå i att lära sig hantera ett visst faktum om *livet*, nämligen att man i livet kan dö i stort sett när som helst samt att livet förr eller senare har en ände i döden. Denna insikt i kombination med åsikten att döden innebär oåterkallelig utplåning kan få en att dra slutsatsen att livet är värde- eller meningslöst, vilket konkretiserades av de självdestruktiva nihilisterna.

Kynikerna med Diogenes i spetsen är de mest fullödiga extremofilerna: de är extremofiler i såväl liv som lära. De är också beredda att betala det högsta priset i termer av det som gör livet ombonat och njutbart. Slutligen kom vi till de extremofiler som offerar allt annat för att så långt möjligt befordra en viss av livets mångahanda sysselsättningar, av konstnärlig, vetenskaplig eller idrottslig art. I praktiken upphöjer de denna prioriterade syssla till ett värde som för dem överskuggar allt annat, men de behöver inte ha uppfattningen att deras värdering ska delas av andra. De är inte filosofiska extremofiler, som kynikerna, eftersom de inte förespråkar någon doktrin om hur livet bör levas.

Min avsikt har inte varit att lyfta fram extremofilerna som *moraliska* föredömen: Vaché kan när allt kommer omkring rentav ha begått mord (det torde i så fall inte ha bekommit Breton som gjorde gällande att den "enklaste surrealistiska handlingen" var att rusa nedför en gata med en pistol i handen som man avfyrar blint in i folkhopen). Extremofilin består i en inställning till liv – eller något i livet – och död med mer tonvikt på den *privata* sfären än moralen.

Till extremofilernas dygder hör den obändiga självständighet som får dem att kompromisslöst bana sig en egen väg genom tillvaron, oavsett vad omgivningen föreskriver och deras karaktärs- eller viljestyrka som gör att de konsekvent avvisar frestelser till allehanda avvikelser från ett överordnat ideal. Deras självöverskridande monomani är raka motsatsen till de läror som predikar välbefinnande genom allsidig behovstillfredsställelse. Dessa läror lockar en att lägga sig som på en mjuk bädd i vilken man omärkligt sjunker ned som i kvicksand och kvävs innan man vet ordet av.

Nej, det måste kosta på att leva, tarva en självövertinnelse som är kännbar i skinn och sinne. Soldater skriker för full hals när de löper till

storms mot motståndares pilregn eller skottsälvor för att bedöva sin dödsfruktan – en dödsfruktan som, om de inte hade gallskrikit, kunde ha fått dem att brista i gråt. I likhet med dem upplever jag att man måste anstränga sig till bristningsgränsen för att undertrycka en obevekligt utsugande känsla av allt kvittar lika, som åderlåter en på all dådkraft genom ett förödande intryck av att ingen handling som står en till buds åstadkommer annat än att man bara har lite mindre tid kvar att handla. Man måste anstränga sig så att det svartnar för ögonen, annars riskerar man att lamslås av vissheten om det lavinartade skred som obönhörligen drar oss ned i avgrunden.

Litteratur

- Cravan, Arthur. 2010. *Poeten med världens kortaste hår*. Lund: Bakhåll, 2010.
- Friebe, Daniel. 2012. *Eddy Merckx: The Cannibal*. London: Ebury Press.
- Garff, Joakim. 2002. *Sören Aabye Kierkegaard*. Övers. Hans Dalén. Nora: Nya Doxa.
- Hoffman, Paul. 1998. *The Man Who Loved Only Numbers*. London: Fourth Estate.
- Jarry, Alfred. 1995. *Far Ubus läsebok*. Övers. Sture Pyk. Stockholm: Carlssons.
- Montaigne, Michel de. (1580) 1986. *Essayer*, bok 1. Övers. Jan Stolpe. Stockholm: Atlantis.
- Navia, Luis. 1998. *Diogenes of Sinope*. Westbort: Greenwood Press.
- Persson, Ingmar. 2023. "Derek, to my mind". I *The Legacy of Derek Parfit*, red. Jeff McMahan, vol. 3. Oxford: Oxford University Press.
- Vaché, Jacques. 1983. *Krigsbrev*. Övers. Stina och Olle Orje. Uppsala: Janus förlag.
- Wallace, William. 2010. *Michelangelo: The Artist, the Man, and His Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, Michael. 1987. *Isaac Newton: The Last Sorcerer*. London: Fourth Estate.